

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ

© Гумін О. М., 2014

Проводиться аналіз поглядів науковців стосовно причин та умов розповсюдження різноманітних видів та форм кримінальної насильницької поведінки, подається власне бачення автора щодо досліджуваної проблеми.

Ключові слова: кримінальне насильство, насильницька поведінка, насильницький злочин, позитивне кримінальне насильство, кримінально-насильницька поведінка, насильство, настання тяжких наслідків, життєдіяльність людини, суспільні відносини, історико-правовий аспект.

А. М. Гумин

ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОГО НАСИЛЬСТВЕННОГО ПОВЕДЕНИЯ ЛИЦА

Проводится анализ взглядов научных работников относительно причин и условий распространения разнообразных видов и форм криминального насильственного поведения, подается собственное видение автора относительно исследуемой проблемы.

Ключевые слова: криминальное насилие, насильственное поведение, насильственное преступление, позитивное криминальное насилие, криминально-насильственное поведение, насилие, наступление тяжелых последствий, жизнедеятельность человека, общественные отношения, историко-правовой аспект.

О. М. Gumin

HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF RESEARCH PROBLEMS OF CRIMINAL VIOLENT BEHAVIOR OF THE PERSON

In the article the analysis of looks of scientists is conducted in relation to reasons and terms of distribution of various kinds and forms of criminal violent behavior, ownvision of author is given in relation to the investigated problem.

Key words: criminal violence, violent behavior, crime of violence, positive criminal violence, criminally-violent behavior, violence, offensive of heavy consequences, vital functions of man, public relations, history-law aspect.

Постановка проблеми. Враховуючи зростання злочинності у державі загалом, а особливо насильницької злочинності зокрема, постає нагальна проблема досліджувати проблемні питання кримінальної насильницької поведінки. Насильство супроводжує людство впродовж усього часу його існування, зазнають змін лише обсяг та якісні його показники, які залежать здебільшого від соціальних, політичних, економічних, загальноісторичних процесів розвитку суспільства. У той

самий час у центрі уваги має бути дослідження питання: Чому особа вчиняє ті чи інші насильницькі дії?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення напрямку дослідження ґрунтувалося на фундаментальних працях учених, які розглядали окремі аспекти проявів насильства у своїх працях, а саме: Р. А. Базарова, О. І. Бойцова, В. О. Владімірова, Л. Д. Гаухмана, В. В. Єраксіна, В. В. Іванової, І. Я. Козаченка, М. Й. Коржанського, Г. А. Крігера, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, П. С. Матишевського, В. О. Навроцького, Б. С. Нікіфорова, М. І. Панова, А. О. Пінаєва, М. І. Побігайла, Л. В. Сердюка, В. І. Сімонова, М. В. Стерехова, В. Я. Тація, Р. І. Тевліна, А. П. Тузова, С. Д. Шапченка, Р. Д. Шарапова та ін. Попри важливість напрацювань учених ще далеко не усі аспекти насильства у складах злочинів, передбачених чинним Кримінальним кодексом України, були кримінологічно досліджені.

Вагомий внесок у теоретичні розробки проблем запобігання насильницькій поведінці зробили російські та вітчизняні вчені: О. М. Бандурка, В. О. Глушков, В. В. Голіна, В. К. Гришук, Н. О. Гуророва, Л. М. Давиденко, П. С. Дагель, А. І. Долгова, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, П. П. Михайленко, Г. М. Міньковський, Л. В. Франк та багато інших. Чимала кількість праць із кримінального права та кримінології присвячені загальним питанням теорії запобігання злочинності та окремим її видам, що створює умови для подальших досліджень та вироблення рекомендацій і пропозицій, які сприятимуть вирішенню цієї проблеми.

Формування цілі роботи. З урахуванням історико-правових аспектів стану кримінальної насильницької поведінки необхідно проаналізувати деякі проблемні питання конфлікту особи з законом.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні характер та поширення насильства становлять серйозну небезпеку для співіснування людей. Загострення цієї проблеми нерозривно пов'язане з діяльністю людини, її поведінкою.

Дослідження культурно-історичної думки людства у вигляді різнорідних концепцій і теорій свідчить, що здавна і до наших днів питання щодо розуміння кримінальної насильницької поведінки концентрується довкола поняття добрих і злих начал у світі. Насильство було універсальним інструментом вирішення будь-якої проблеми, специфічною соціальною дією, за допомогою якої окремі індивіди, різні соціальні групи та класи, громадські та державні об'єднання людей утверджували своє існування, відстоювали і захищали власні цінності та ідеали, культурне і матеріальне надбання, або ж, навпаки, – привласнювали собі створене іншими, що свідчить про функціональність та багаторівневність цього феномена в історії людства [1, с. 6]. Є підстави стверджувати, що так чи інакше насильство в певний спосіб притаманне життєдіяльності суспільства. На жаль, еволюція суспільства свідчить про постійне зростання значення насильства у суспільних відносинах.

Природно виникає питання: Де є та межа, що виправдовує застосування насилля і знищення однією людиною інших?

На наш погляд, відповідь можна відшукати у роздумах про прояв кримінальної насильницької поведінки визначних мислителів історії, адже зашорене, нав'язливе трактування, безумовно, передує розумінню та відтворенню кримінального насильства.

Отож, урахування наведеного спрямовує нас на подальші теоретичні філософські, соціологічні, кримінологічні, психоаналітичні дослідження проблем кримінальної насильницької поведінки у суспільстві. Результатом таких досліджень, на нашу думку, має стати цілковите усвідомлення виробленої закономірності у дослідженнях проявів кримінальної насильницької поведінки, історично сформованих недоліків та помилок у наукових поглядах стосовно цього феномена, за одночасного виокремлення чітких, послідовно утворених закономірностей у розвитку кримінальної насильницької поведінки.

Поняття насильницької поведінки своїм корінням сягає у давнину, тому цікавою, але водночас суперечливою, є еволюція наукових поглядів щодо її розуміння.

Августин пов'язував насильницьку поведінку із незнанням: "... люди додумались під Божим впливом до створення правових норм, які б орієнтували людину на праведну поведінку. Людина робить безглузді вчинки, бо не знає, в чому її благо”.

Сократ у зміст кримінальної насильницької поведінки вкладав ще й недоліки суспільства та кожної окремої людини. Люди, на його погляд, вчиняють злі і недоброчинні дії за власною волею, коли їх обкрадає безпам'ятство, насилує страждання і приваблює задоволення, а причина зла – недосконалість суспільства, брак істинних знань і невміння жити [2, с. 418].

Отож, в епоху античності, ідеї якої пронизані пошуком належного соціально-політичного устрою, у трактування кримінальної насильницької поведінки вкладався найрізноманітніший зміст. Як бачимо, суто насильство не досліджувалось, а тлумачилось у межах влади чи в недосконалісті організації суспільних відносин.

На наш погляд, можна виокремити два слушні судження щодо розуміння кримінального насильства – це причина насильства, пов'язана з незнанням, та те, що насильство нерідко супроводжується появою тяжких наслідків. Практичне значення цих суджень можна виявити під час аналізу насильницького злочину, який пов'язаний здебільшого із настанням тяжких наслідків, а причиною вчинення його виступає, як правило, неуміння правильно жити.

На думку Ш. Монтеск'є, людина внаслідок обмеженості розумного передбачення, схильності до хибних поглядів і бажань порушує закони природи і суспільства. Але справедливий законодавець значною мірою може протистояти соціальним відхиленням шляхом турботи про добробут народу, економію репресії, її особистий характер і відповідність тяжкості заподіяного [3, с. 116]. Він застерігав від небезпеки “застосування до людини насильства, з метою придушення її влади, утверджуючи в такий спосіб свою”, і вперше спробував виділити види насильства, зазначаючи, що ця сила може бути як “фізичною”, так і “вербальною”. До злочинців завжди застосовується груба сила, хоча вони вже застосували її до подібних собі [3, с. 230–233].

Як бачимо, Ш. Монтеск'є вперше обґрунтовує доцільність дозволеного насильства, т. зв. позитивного кримінального насильства, яке необхідне та достатнє для затримання злочинця. Ця позиція ще й сьогодні знаходить своє закріплення у нормативних документах, які дозволяють органам влади під час затримання злочинця застосувати насильство.

Ч. Беккарія, як послідовник Ш. Монтеск'є, розвиваючи думки та ідеї мислителя, прямо вказував, що під час застосування насильства припиняються будь-які суспільні відносини, ще гіршими за саме насильство є його наслідки [4, с. 198–199]. Ч. Беккарія пов'язував насильство зі злочинами проти людини, а саме – з убивствами, та акцентував увагу на тому, що між зростанням населення та насильством є певна залежність, оскільки, чим більше існує людей, тим більша потенційна можливість вчинення ними злочинів, зокрема насильницьких.

Прояви насильницької поведінки досліджувались також у працях Ч. Ломброзо, Е. Феррі, Г. Тарда, і, звичайно ж, З. Фрейда та А. Кетле [5–9], які пов'язували проблеми насилля з людиною, її реакцією на “несхожих, духовно чистих, не заплямованих кров'ю, подібних до себе людей” та з конкретними насильницькими злочинами. Насамперед їх цікавив соціологічний аспект дослідження, хоча багато хто наполягав на пріоритеті людської природи.

Психоаналіз З. Фрейда, соціологія Е. Дюркгейма та антропологія М. Мосса прояв кримінальної насильницької поведінки інтерпретують як свого роду об'єктивну належність до існування людини, як частину соціального середовища, над яким суспільство повинно зберігати контроль [10, с. 27].

Питання насильницької поведінки зацікавило засновника антропологічного напрямку науки Ч. Ломброзо, який намагався знайти відповідь у конкретних злочинах проти людини. Він висловив наукову позицію, що злочинна людина – це тип людей, яким притаманна низка фізичних і психічних ознак, що роблять подібними їх до варварів, дикунів, общинних людей, і, навіть, до тварин. У теорії М. Кляйна насильницька поведінка, хоча й актуалізується внаслідок відсутності

задоволення базових потреб, проте формується в перші роки життя на основі природженого руйнівного-агресивного потягу [11, с. 22].

На перший погляд, це є звичайні судження, але, як підкреслює Г.Д. Аванесов, Ч. Ломброзо був першим, хто використовував емпіричні методи для вивчення насильства і особистості злочинця [12, с. 67]. Більше того, багато з його висновків випробувані часом [13, с. 72].

Позицію щодо природно зумовленого насильства відстоював і відомий австрійський етолог і філософ К. Лоренц, який стверджував, що насильство має інстинктивний характер, виступаючи захисною реакцією організму на навколишнє середовище. К. Лоренц та інші етологи вважають, що перш ніж намагатися зрозуміти насилля, яке проявляється у поведінці людини, важливо зрозуміти насильство тварин, оскільки людина – частина тваринного світу, закономірності якого, ймовірно, зумовлюють поведінку істоти розумної [14, с. 225]. На цьому аспекті наголошував відомий хірург М. Амосов, який заявив про існування вроджених, тобто соціально “перероблених” “антисуспільних” почуттів людей, таких, як жадоба, заздрість, егоїзм, потяг до групового способу життя (стадність) тощо [15, с. 37–41]. А кримінологи М. А. Стручков і Б. С. Утевський стверджували, що люди наділені вроджено-наслідковими “соціально-корисливими і соціально-негативними інстинктами і задатками”, до яких належать такі риси, як “жорстокість, бездушність, мстивість, озлобленість, брехливість” [16, с. 38].

Природну властивість насильницької поведінки відзначав і З. Фрейд. Якщо Ч. Ломброзо вважав, що насильство, яке проявляється у злочинах, характерне тільки для певної частини людей, то вихідною позицією Фрейда виступало судження про те, що, хоча всі, без винятку, люди народжуються потенційними злочинцями, придушуючи силою один одного, проте не усі ними стають [17, с. 72–73].

Відповідно до традиційного фрейдівського підходу, люди, схильні до бурхливих проявів гніву, “вибухають” від надмірного тиску агресивної енергії. У зв’язку з цим вчений вважав, що насильство в усіх його формах є результатом розряду цієї агресивної енергії.

Отже, зважаючи на положення З. Фрейда та власні спостереження, можна припустити існування прямо пропорційної залежності між насильницькою поведінкою та агресивною спрямованістю: чим вищий ступінь агресивної спрямованості, тим важчі будуть наслідки від кримінальної насильницької поведінки.

У цій концепції кримінально-насильницьку поведінку варто сприймати як більший чи менший прояв біологічних “природжених програм” [18, с. 117]. А. В. Кулаков стверджує, що вихідними причинами злочинної поведінки є біологічні. Психіка, хоча й формується під впливом зовнішнього середовища, пов’язана із природою людини, її біолого-фізіологічними особливостями, які є основою, умовою сприйняття людиною соціальних програм, і в такий спосіб впливає на тип її поведінки. Будучи істотою соціальною, людина наділена біологічними особливостями, які роблять особистість такою, яка вона є [19, с. 134].

Отже, антропологічному та етологічному історично складеному напрямку досліджень властива думка, що кримінальна насильницька поведінка пов’язується насамперед із особистістю, її природою, причому насильство вказані вчені зводили до тяжких злочинів проти особи, переважно – до вбивств. У такому контексті учені досліджують кримінальну насильницьку поведінку та її прояви до кінця XIX ст..

Набували певного розвитку погляди представників антропологічної школи кримінального права [5, с. 3–15; 20, с. 230], яких у радянський час критикували за “біологізацію” злочинності.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. вивчення насильницької поведінки охоплює широку суспільну сферу, вона починає розглядатись на індивідуальному рівні та пов’язується із соціальними умовами, тобто з’являється так званий соціологічний напрямок досліджень.

Соціологічний напрямок досліджень розглядає насильницьку поведінку як соціальне явище, зумовлене змінами середовища.

Яскравим його представником виступає Г. Тард, який у межах соціологічної школи створив психологічну течію кримінальної злочинної поведінки. Надаючи прояву насильства, зокрема кримінального, суспільного значення, науковець водночас закликає “не залишати без уваги

індивідуальне, міжособистісне”. За допомогою психології він вносить новизну в соціологічне трактування кримінального насильства, в якому враховується роль індивідуального у злочинних діяннях [7, с. 213–215].

Сучасні емпіричні дослідження кримінальних патопсихологів підтвердили ще раз виведену раніше залежність між насильницькою поведінкою та набутими психічними аномаліями, тобто тим індивідуальним, на якому акцентує Г. Тард. Зокрема, Ю. М. Антонян і С. В. Бородін зазначають, що серед тих, хто вчинив насильницькі злочини, здебільшого алкоголіки, психопати й особи, що страждають на захворювання центральної нервової системи, схильні до вбивств, хуліганства, згвалтування, грабежу і розбою (олігофрени – до згвалтування і хуліганства; епілептики і шизофреніки – до вбивств і хуліганства). До психічних аномалій належать: алкоголізм, психопатія, олігофренія, наркоманія, судинні захворювання із психічними змінами, шизофренія у стадії стійкої ремісії, епілепсія, залишкові явища черепно-мозкових травм (енцефалопатія), які стимулюють дії кримінальних особистісних орієнтацій [21, с. 56].

Детальніше вивчення насильства проводив А. Кетле, який також стояв біля витоків соціологічного напрямку досліджень і аналізував насильство у взаємозв'язку із вбивствами. Називаючи вбивства актами насильства, А. Кетле зазначав, що такі акти, взяті у великому масштабі, виявляють за своєю кількістю і за своєю класифікацією таку ж закономірність, як явища природи [9, с. 5–10].

Отже, на перший погляд, дослідник причину кримінальної насильницької поведінки вбачає в особистості. Однак, на його думку, суспільство приховує в собі зародок будь-якого вбивства, готує такого роду насильство над людиною, виставляючи попереду моральну сферу. Саме в соціумі, на думку дослідника, простежується генеза формування кримінальної насильницької поведінки, що не виокремлюється, з погляду морально притаманних характеристик. А. Кетле, вивчаючи моральну статистику, має на увазі не тільки проституцію, безпритульність, алкоголізм, а й важчі проступки, точніше злочини – вбивства. Розглядаючи вбивства із прогностичної точки зору, вчений вважає, що може заздалегідь визначити, скільки людей є кримінальними насильниками [9, с. 5–10, 44–45]. Відтак А. Кетле багато чого пов'язує із проблемами суспільства. Це ще раз підтверджує, що першопричина кримінальної насильницької поведінки лежить не в особистості, а власне в її соціальному середовищі.

Ми визнаємо слушною позицію автора щодо соціальної залежності кримінальної насильницької поведінки, адже формування програми соціальної поведінки людини відбувається у процесі морального формування її як особи, тобто у соціальному середовищі.

Ми вважаємо, що в людині в діалектичній єдності поєднується соціальне і біологічне. Людині притаманні біологічні потреби, інстинкти, що впливають на її поведінку, проходячи соціальний фільтр і видозмінюючи її. Кожна людина має певну структуру характеру, яка визначає її вчинки, думки і ідеї. Отже, кримінальна насильницька поведінка має під собою біолого-психологічний ґрунт, хоча прояв тих чи інших індивідуальних особливостей характеру, закладених із народження, регулюється так чи інакше соціальними умовами, у яких знаходиться цей індивід. Зі зміною умов змінюється і регулювання. Людині з народження притаманні ті чи інші схильності, а соціальне середовище виступає їх регулятором.

Соціальна сфера є формувальною, відповідальною за зміст психічних процесів, специфічною детермінантою розвитку і функціонування людської психіки. При цьому вплив соціальної реальності на психіку не переходить у реальність психічну – зовнішні причини діють опосередковано через внутрішні умови, які є сукупністю біологічних і психологічних особливостей, що відображають узагальнену реальність.

Отже, психофізіологічні особливості, на які накладаються соціальні імпульси відповідної спрямованості, і породжують кримінальну насильницьку поведінку, що знаходить підтвердження у дослідженнях фахівців. Так, наприклад, О. М. Костенко підкреслює: “На нашу думку, діалектика співвідношення біологічного і соціального в людині – це діалектика співвідношення матриці і процесу; біологічне – це матриця, соціальне – це процес, що відбувається на цій матриці, діалектика зв'язку матриці і процесу укладається в опосередкуванні прояву матриці процесом, що відбувається

на ній. Враховуючи цю діалектику, у людині біологічне – це умова, потрібна для існування (виникнення і прояву) соціального, тобто модусу особистості” [22, с. 35].

Можемо зробити висновок, що соціальні імпульси самі по собі не можуть бути в основі кримінальної насильницької поведінки. Вони можуть тільки створити необхідні для цього умови. Лише покладаючись на психофізіологічні особливості особистості, що можуть бути або успадкованими, або надбаними, можна з великою часткою впевненості припускати, що людина вчинятиме злочини, зокрема й насильницькі.

Дослідження кримінальної насильницької поведінки особливої актуальності набуває на початку 1960-х років, по суті з виходом книги А. Б. Сахарова (1961 р.), а згодом і книги А. А. Герцензона (1965 р.). У цих книгах, а відтак у працях І. І. Карпєца, В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева, Л. С. Шляпочнікова і багатьох інших учених у зв'язку з дослідженням злочинності доволі глибоко порушується проблема кримінальної насильницької поведінки [23; 24]. Особливим об'єктом кримінологічного дослідження постає власне безумовний наслідок кримінальної насильницької поведінки – насильницький злочин.

Проблему прояву насильницької поведінки у своїх працях досліджував і Е. Фромм. У його роботах проблема насильницької поведінки розглядається у контексті соціальних взаємин. Насильство виступає як соціальний інститут, спрямований на позбавлення індивіда відповідальності і самотності [25, с. 377–409].

Е. Фромм виділяє злякисну агресію, тобто деструктивність, жорстокість, яка присутня тільки в людині та відсутня, відповідно, у тварин. Ця агресія не слугує біологічному пристосуванню і не має своєї визначеної мети. Людина відрізняється від тварин тим, що вона – вбивця [25, с. 23]. Тому у позиціях Е. Фромма і Ч. Лоренца спільним є те, що обидва визначають оборонний інстинкт, який притаманний як людині, так і тварині, а відмінність полягає у наявності соціальних передумов.

Слід зауважити, що поняття “кримінальна насильницька поведінка” не існує в історичній ретроспективі. Така поведінка ототожнювалась із поняттям агресії та аналізувалась у контексті агресивної поведінки, адже агресія – це поведінка, метою якої є заподіяння шкоди або збитків, пошкодження або знищення речей чи людей. Більшою мірою це здійснювали психологи-біхевіористи за допомогою висунення різних наукових теорій (Л. Берковіц, А. Бандура, Д. Зільманн). Наприклад, Л. Берковіц розглядає агресію як наслідок фрустрації, тобто певну перешкоду цілеспрямованій дії людини. Фрустрація, на думку науковця, – різновид аверсивних стимулів, що надають людині готовності агресивно “віддячити”. Щоб ця готовність знайшла свій вияв у поведінці, потрібні певні стимули, під якими розуміються імпульси середовища, що пов'язуються з досвідом агресії. Фрустрація збільшує своєрідну вірогідність того, що індивід спочатку переживає стан гніву, а лише згодом його дії характеризуються агресивністю [26, с. 525–530]. Тому і фрустрація не завжди і не відразу спричиняє деструктивну агресію, вона пробуджує у людини стан емоційної активації (гнів), який готує кримінально-насильницьку поведінку. А. Бандура і Р. Уолтерс вважають, що фрустрація потреби винятково в емоційній залежності призводить до антисоціальної агресії [27, с. 273].

Поєднавши висловлені теоретичні позиції, виокремимо певні взаємозв'язки кримінальної насильницької поведінки з різними чинниками, а саме:

1) посилення проявів насильницької поведінки у період соціально-економічних і політичних перетворень, соціальних реформ і революцій. У цей період зростає ціла низка насильницьких злочинів;

2) залежність кримінально-насильницької поведінки від невміння правильно жити. Цей взаємозв'язок простежується ще у період античності і суть його полягає у тому, що якщо особа вже стоїть на шляху до вчинення насильства, яке для неї є джерелом прибутків, розваг, або виступає як елемент повсякденного життя, то зійти з нього буде вкрай важко. Відтак можна припустити, що найбільш криміногенна категорія осіб – це раніше судимі;

3) залежність між зростанням населення та насильницькою поведінкою. Ця закономірність була висловлена ще Ч. Беккарія. У ній фіксується та самоочевидна істина, що чим більше існує людей, тим більша потенційна можливість вчинення ними злочинів. А для сьгоднішніх умов це

виявляє проблему визначення криміногенних зон і відповідної профілактичної роботи у них, а також необхідності її проведення у місцях скупчення великої кількості людей;

4) залежність між насильницькою поведінкою та нормальною адаптацією людини у суспільстві. Цю залежність можна відстежити у працях Ч. Ломброзо, а наочно спостерегти в сучасних умовах. Особа, яка не може пристосуватись до суспільних вимог, до правил співжиття внаслідок раптової зміни оточення, не має іншого вибору, як існувати та стверджуватись, за рахунок насильства;

5) залежність між насильницькою поведінкою та агресивною спрямованістю. Ця закономірність простежується із положень З. Фрейда. Суть її полягає у тому, що агресивна особистість не забезпечена сприятливими умовами для катарсису, тобто вивільнення такої енергії, а відтак обов'язково вдається до насильницьких дій. Вважаємо, що потрібно врахувати це положення під час розроблення програм, спрямованих на подолання насильницької поведінки. Наприклад, в Японії з метою розрядки негативної енергії у кабінетах працівників деяких підприємств, установ та організацій обладнаний куток зі штучним макетом їхнього керівника. І коли в черговий раз працівник повертається від свого начальника, він, як правило, одягає боксерські рукавиці та добряче гамселить цей макет, вивільняючи в такий спосіб агресивну енергію. Звичайно, не обов'язково створювати спеціальні макети, адже це додаткова витрата сил та ресурсів. Для українського суспільства буде актуальним забезпечити працівників підприємств, установ чи організацій, діяльність яких не пов'язана з фізичною працею, лише спортивним тренажером, спортивним залом, басейном. Це сприятиме не тільки подоланню кримінальної насильницької поведінки, а й підвищенню розвитку фізичного виховання мешканців України;

6) залежність між особистісними відхиленнями та насильницькою поведінкою. Ця залежність простежується у поглядах Г. Тарда, Е. Фромма та згодом підтверджується у напрацюваннях сучасних дослідників. Звісно, психічне захворювання чи інша деформація психіки людини неабияк позбавляє людину повною мірою усвідомлювати значення своїх дій;

7) насильницька поведінка зростає у період зубожіння населення. Кримінологи марксистського спрямування вважають її однією з основних причин насилля. Експлуатація людини людиною, на їхню думку, призводить до жорстокості та агресивності;

8) залежність між насильницькою поведінкою та соціальним середовищем, в якому розвивається насильник. Звісно культивування насильства, сексоманії, алкоголізму, наркоманії через засоби масової інформації та художньо-творче мистецтво, а також неправильне виховання, байдуже ставлення сім'ї до дитини призводять до того, що особа виростає із деформованими психікою та поглядами. Звідси, дедалі частіше відбуваються невмотивовані насильницькі злочини, вбивства, зґвалтування, інші збочення у поведінці людей;

9) залежність між когнітивними процесами та насильницькою поведінкою. Відомо, що перенесення агресії з однієї ситуації на іншу нерідко призводить до вчинення насильницького злочину. Однак такі когнітивні процеси, як правильне мислення та внутрішнє стримання, часто сприяють і позитивному вирішенню конфлікту.

Висновки. Беручи до уваги вищезазначене, якщо ми хочемо в майбутньому бути цивілізованою країною, в якій поважаються права та свободи громадян, в державі загалом всім її інституціям необхідно брати до уваги вищезазначені положення, які потребують у майбутньому поглибленішого дослідження.

1. *Остроухов В. В. Насилля як предмет філософських рефлексій / В. В. Остроухов. – К.: Український Центр духовної культури, 2000. – 92 с.* 2. *Платон. Собр. соч.: в 4 т. / Платон // РАН Ин-т философии. – М.: Мысль, 1994. – Т. 1. – 749 с.* 3. *Монтескье Ш.-Л. О духе законов / Ш.-Л. Монтескье. – М.: Наука, 1955. – 306 с.* 4. *Беккария Чезаре. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккария. – М., 1939. – 464 с.* 5. *Ломброзо Ч. Преступность и эпилепсия / Ч. Ломброзо // Юридический вестник. – 1887. – № 5. – С. 3–15.* 6. *Ферри Э. Преступные типы в искусстве и литературе / Э. Ферри. – СПб.: Тип. В. Я. Мильштейна, 1908. – 175 с.* 7. *Овечкин Е. И. Гюстав Тард*

и теория преступного типа / Е. И. Овечкин. – Казань, 1924. – С. 213–215. 8. Фрейд Зигмунд. Мы и смерть. По ту сторону принципа наслаждения / Зигмунд Фрейд // Танатология – наука о смерти. – СПб., 1994. – 380 с. 9. Кетле А. Человек, развитие его способностей или опыт социальной физики / А. Кетле. – К., 1965. – 155 с. 10. Скретнева Н. В. Криминологическая характеристика насилия / Н. В. Скретнева // Юридический институт ИГУ. Сибирский юридический вестник. – 2003. – № 3. – С. 26–29. 11. Кляйн М. Зависть и благодарность. Исследование бессознательных источников / М. Кляйн; пер. с англ. – СПб.: Б.С.К., 1997. – 96 с. 12. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика / Г. А. Аванесов. – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с. 13. Игошев К. Г. Личность преступника / К. Г. Игошев // Советское государство и право. – 1987. – № 4. – С. 72. 14. Лоренц Конрад. Что есть насилие? / Конрад Лоренц. – СПб., 1999. – 297 с. 15. Амосов Н. Моделирование – орудие прогноза и управления / Н. Амосов // Наука и жизнь. – 1967. – № 67. – С. 37–41. 16. Стручков Н. Не так все просто / Н. Стручков, Б. Утевский // Литературная газета. – 1967. – № 48. – С. 38–42. 17. Челидзе В.А. Фрейд и фрейдовские теории / В. А. Челидзе // Вопросы психологии. – 1976. – № 4. – С. 72–73. 18. Голина В. В. Научные подходы к деятельности по предупреждению преступности / В. В. Голина // Проблемы законности: Респ. междувед. науч. сб. – Х., 1996. – Вып. 31. – С. 127–136. 19. Кулаков А. В. Уголовно-правовой и криминологический аспекты насильственных действий сексуального характера: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. / А. В. Кулаков. – Рязань, 2004. – 199 с. 20. Ферри Э. Уголовная социология / Э. Ферри. – СПб., 1910. – Ч. 1. – 454 с. 21. Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин. – М.: Наука, 1987. – 208 с. 22. Костенко А. Н. Принцип отражения в криминологии / А. Н. Костенко. – К., 1986. – 126 с. 23. Сахаров А. Б. Личность преступника и причины преступности в СССР / А. Б. Сахаров. – 1961. – 140 с. 24. Герцензон А. А. Введение в советскую криминологию / А. А. Герцензон. – М.: Юрид. лит., 1965. – 227 с. 25. Фромм Э. Фрейдова теория агрессивности и деструктивности / Э. Фромм // Анатомия человеческой деструктивности / пер. с англ. – М.: Республика, 1994. – С. 377–409. 26. Berkowitz L. Film violence and cue properties available targets / L. Berkowitz, R.G. Geen // Journal Personal and Social Psychology. – 1966. – № 3. – P. 525–530. 27. Bandura A. Aggression: A social learning analysis / A. Bandura. – New Jersey: Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, 1973. – 224 p.